

EMLÉKEZÉS CSONTVÁRY TIVADARRA

Ama sötét tavaszra emlékezés közben hadd idézzem én szerettei Mesteremnek, a legszuggesztivebb magyar festőzseninek emlékét, aki az emberek közönségességéért egyre fogyatékosabb láplálkozással vezekelt, míg végre abban a bizonyos májusban úgy döntött, hogy leveszi a kezét az emberekről és megszakít minden földi összeköttetést.

Haláláért nem keresem senki felelősségét, bár úgy tudom, hogy Mesterem, mint egy „fölülről jött sugallat küldője” száz esztendeig szándékozott élni, amiből pedig igen keveset, mindössze 66 évet töltött volt ki. Bizonyos azonban, hogy megváltoztatva szándékát, halálát önmaga rendelte el, mikor megértette, hogy emberfölötti energiája mellett, amellyel magát kormányozta, nem rendelkezett azzal a tehetséggel, hogy a tömeget magával ragadja.

Vajon fájt-e neki, mikor rászakadt a világ bárányének föllismerése, miután maszülletett bárányként oly sokáig hitt azokban, akiket barátainak tartott? Mit érzett, mikor rájött a tehetetlenségére a „közönséggel” szemben? Mert abban nem kételkedem, hogy egyedülmaradásáért csakis magát okolta. Bizonyosan a mellébe hasított a csalódás, hiszen ember volt, aki minden magával eltele örültsége mellett is ismerte a kétséget, „aki folyton küzdött önmagával és küzdelmét nem tudatta a világgal, aki álmában is nyugtalankodott — s önmagát megelégedve nem volt”, amint ezt önmagáról elárulta *A Lángész, Ki Lehet És Ki Nem Lehet Zseni?* című írásában, amit egy tízenhatodréti ívnyi terjedelemben tízezer példányban kinyomtatott. Rettenetesen fájt neki a kudarc, sőt egy pillanatra annyira leverte a lábáról, hogy, amit róla lehetetlen volt elképzelni, megalázkodva mások támogatását kereste. A kom-műben az éhezés elvitte a művészek szakszervezetébe. Ott nagy gaudlummal fogadták. Lehet, hogy fölveték a művészek kataszterébe az első osztályba, de az is lehet, hogy nem veték föl, és lehet, hogy arra utasították, hogy hozza el és mutassa be munkáit

a bizottságnak. Ezt akkor másoktól is megkívánták, csakhogy öneki 20—30 négyyszög-méteres vásznai voltak. Mindezt majd a történetírárs kutassa ki, valamint azt is, hogy kiutalták-e neki a művészsegélyt? Bármint is tettek vele, neki az már nem ártott és nem használt, mert májusban Tivadar festő meghalt.

Így, hogy az emlékeimet forgatom, eszembe jut, hány-szor és kitől mindenkitől hallottam növendék-festő koromban, hogy amióta az impresszionisták meghódították a közönséget, azóta nem lehetséges többé félreismert zseni, mert minden tehetség előtt nyitva áll az érvényesülés útja. Csupa olyanok mondták, akik konvencionális személyük előtt természetesen mindenütt síma utat és nyitott ajtót találtak. — Nos, úgy látszik azonban, hogy az impresszionisták győzelme éppenséggel nem biztosította az utánuk következő nemzedéknek, posztimpresszionistáknak könnyű sikerét, ellenkezőleg, ezeknek, ha lehet, még keményebb falat kellett áttörniök az érvényesülésért. És bizony még ezeknek a győzelme sem biztosítja a jövő tehetségek szabad útját. A mai fiataliságnak helyzete pedig még nehezebbnek látszik. Sőt a posztimpresszionisták előretörése nem hozta magával még csak a saját nemzedékük teljes érvényesülését sem, amint ezt az *Odilon Redon* példája mutatja, aki pedig a XIX. század végének legfinomabb koloristája, legmélyebb lelki rajzolója volt. Barátainak minden erőlködése megbukott a „közönség” részvétlenségén, úgy-hogy emlékkiállítását, mely három év előtt a Louvre „Art Décoratif” osztályának egész földszintjét elfoglalta (felejthetetlen élményem), látogatottság hiánya miatt idő előtt be kellett zárni.

Hogy történhetik meg ilyesmi? Hát ez mindig így volt, amióta világ van. Az élelben való érvényesüléshez külön, speciális tehetség is kell, vagy legalább is egy impresszionistáknak, műkereskedőnek tehetsége. A művész, akiben nincs meg ez a különös adomány, mondjon le minden földi örömről

CSONTVÁRY (KOSZTKA) MIHÁLY TIVADAR (1858—1919):
TANULMÁNY, 1895

és elégedjek meg az égi gyönyörrel, amit neki az alkotás fölmagasztosító érzése szerez. Minden alkotó tehát, ha a földi életben boldogulni akar, iparkodjék erőt venni gyámoltalanságán, legyen praktikusabb, vagy törődjék bele népszerűen, elhagyatott sorsába, amellyel a szegénység is jár, ha éppen nincs öröklött vagyona. Jól tudta ezt az én Mesterem, annyira, hogy az egyik ok, amiért magát zseninek tartotta, éppen az volt, hogy mielőtt elkezdett festeni, előbb tízennégy éven keresztül mint patikus kis vagyontkát gyűjtött, melynek járadéka az ő függetlenségét biztosította. Sajnos, a járadék hadikölcsönben elúszott. De amíg meg is volt, a függetlensége csak az életet biztosította neki, de nem mentette meg az elhagyatottságtól, ami excentricitása miatt részül jutott neki. Alkotásai oly intenzív titokzatos erőt sugároztak, hogy minden álműértőt visszataszítottak és csak a legkevesebb lelket vonzották magukhoz. A „közönség” mindig idegenkedett a rendkívüliségektől, és csak a magához közelebb

állót szereti. Minél kimagaslóbb a zseni, annál kevesebb valószínűsége van az érvényesülésre, annál nagyobb szüksége van önadminisztráló ügyességre, hogy elhelyezhesse egy-egy darabját. Csontváry azonban hallani sem akart alkotásai szétforgácsolásáról. Ő külön múzeumot követelt képeinek. Harsány, nem egyszer nyers lelki kitörései előtt a tömeg értetlenül állt. Ehhez járul, hogy Mesterem rejtetes erőfeszítést kívánó vállalkozását csak utolsó képein tudta egységesen megoldani. A megoldatlan képei minden nagyszerűségük mellett kiszolgáltatták őt a nemértők gúnyjának. Legkönnyebbnek látszott autodidakta voltát hánytorgatni és rajztudatlanságát fölronni. Azonban ő, ha későn is, de végzett akadémiai tanulmányokat Münchenben, Karlsruheban, Párizsban és iskolás rajzai ugyanolyan korrektek, mint bármely komoly törekvő, nagy tehetségű növendék tanulmányai. Ő tudatosan tért el ezek konvencionális formájától és megvetette a „holt perspektívát”. Persze milyen mértékben

CSONTVÁRY TIVADAR: TANULMÁNY

távolodott ő el a konvencióktól, olyan mértékben távolodtak el az emberek tőle.

A „Magányos Cédrus”, mellyel magát szimbolizálta, hatméteres átmérőjű törzsének inas gyökereivel szívósan kapaszkodik a hegyoromba. Lába alatt a gomolygó ködből köröskörül hegyóriások dugják ki fejüket fészta havasi levegőt szívni. A cédrust viharok tépték, de semminő szélvész nem csavarhatta ki. A kéreg lerongyolódott a küzdelemben ágairól, melyek csupasz fehér karokként babonázólag nyúlnak égnek. A boltzat tündöklő smaragzöld selyemhuzattal bevonva, mely fölül kékbe, aláfelé fehérbe hajlik át. Szerzte a lenyugodott naptól megfestett citrom- és narancsszín felhőcskék úsznak a kék-zöld-fehér színlétra hűvös átmenetében, holnapra ismét harcias szelet fgyérve. A legnagyobb és legvilágosabb sárga felhőt egy kis barna felhőrongy keresztezi rafináltan. E szímelódia kitanultsága nem fokozható, a csoportosítás pedig monumen-

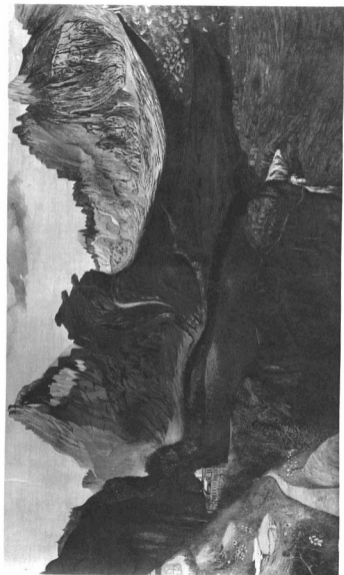
tális, lenyűgöző anélkül, hogy leverő volna. Az egész látvány inkább varázslatos és benne a naturalisztikus hatás úgy összeolvadt az ornamentális jelleggel, ahogyan ez a legkevesebb művésznak sikerült. Mindenkitől megkülönbözteti őt a teljes naivitása, amely a mesterkéeltség árnyékától is ment, amellyel a finác Rousseaut kivéve, senki sem rendelkezett. De hol van Rousseau a Csontváry monumentalitásától, hol az ő erőlen színezőse az én Mesterem ragyogó koloritjától?

Halálának tizedik évfordulóján talán sikerülni fog egy párizsi kiállítás rendeznem alkotásaiból. Mindenesetre francia publikációmban dokumentálom, hogy Csontváry Tivadar egyike volt a posztimpresszionista festés legjelentékenyebb előfutárainak, aki messze túlhaladta a Gauguin törekvését. Nemzedékének, ha nem is vezére, irányítója, de sorsának megérzője és jövőjének tükré volt.

LEHEL FERENC

CSONTVÁRY TIVADAR : SELMECBÁNYA, 1902

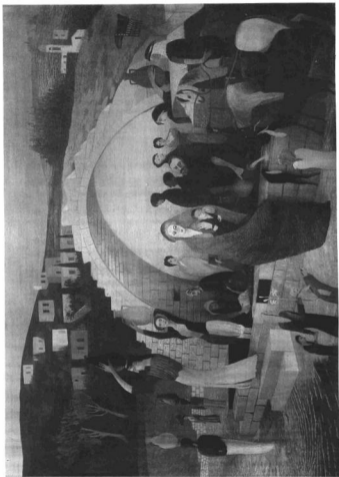
CSONTVÁRY TIVADAR: NAGY-TARBPATAK A TÁTBÁBAN. 1904

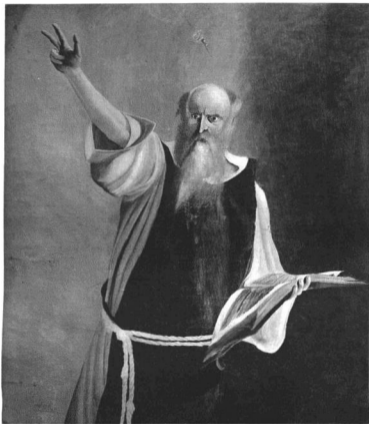
CSONTVÁRY TIVADAR: JERUZSÁLEM. 1905

CSONTVÁRY TIVADAR: SÉTALOVAGLÁS

CSONTVÁRY TIVADAR: MÁRIA KÚTIA NAZÁRETBEN, 1968

CSONTVÁRY TIVADAR: IGEHIRDETÉS (?)
Beédi Rudolf úr tulajdona